

This is a self-archived version of an original article. This version may differ from the original in pagination and typographic details.

Author(s): Tervo, Hannu

Title: Kaupungistuminen ja alueiden väliset tuloerot Suomessa

Year: 2023

Version: Published version

Copyright: © Yhteiskuntapolitiikka

Rights: CC BY-NC-ND 4.0

Rights url: <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>

Please cite the original version:

Tervo, H. (2023). Kaupungistuminen ja alueiden väliset tuloerot Suomessa. Yhteiskuntapolitiikka, 88(3), 305-314. <https://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2023061454859>

Kaupungistuminen ja alueiden väliset tuloerot Suomessa

HANNU TERVO

Aluekehityksellä on kerrottavanaan kaksi suurta tarinaa. Ensimmäinen kertoo pitkään jatkuneesta alueellisesta keskittymisestä, urbanisaatiosta. Suomi on kaupungistunut vauhdikkaasti kasvun keskittyessä Helsingin metropolialueelle ja suuriin korkeakoulukaupunkeihin. Pienemmät kaupungit ovat hätää kärsimässä, ei vain maaseutu. Myös monien maakuntien keskuskaupungit menettävät väestöään. Keskittymisprosessi jatkuu edelleen vahvana. Maantieteellinen tasapaino heikkenee – tai ainakin muuttuu jyrkästi. Aluelähtöisesti katsottuna kehityksessä on ongelmia, erityisesti kun yhtäällä tapahtuva keskittyminen merkitsee toisaalla tapahtuvaa autoitumista. Autoitumisen tuottamat ongelmat voidaan myös nähdä ongelmana itsessään, ei vain jakaumaongelmana.

Aluekehityksen toinen tarina kertoo alueiden välisten tulo- ja hyvinvointierojen tasoittuneen pitkällä aikavälillä. Tämä tarina täydentää kaupungistumiskehityksen tarinaa mutta antaa toisenlaista kuvaa aluekehityksestä. Sen keskeinen viesti on, että alueellinen tasapaino ihmislähtöisesti katsoen ei ole heikentynyt vuosien saatossa, keskittymiskehityksestä huolimatta.

Tämän artikkelin tavoitteena on analysoida Suomen aluekehityksen luonnetta kahden keskeisen määrittäjän, väestö- ja tulotietojen avulla. Analyysia tehdään sekä pitkän aikavälin tarkasteluna että erittelemällä tarkemmin viimeisten vuosikymmenien kehitystä. Empiirinen analyysi perustuu pääosin Tilastokeskuksen StatFin-tietokannasta poimittuihin, yhdistettyihin ja analysoituihin tietoihin.

Keskittyvän aluekehityksen pitkä linja

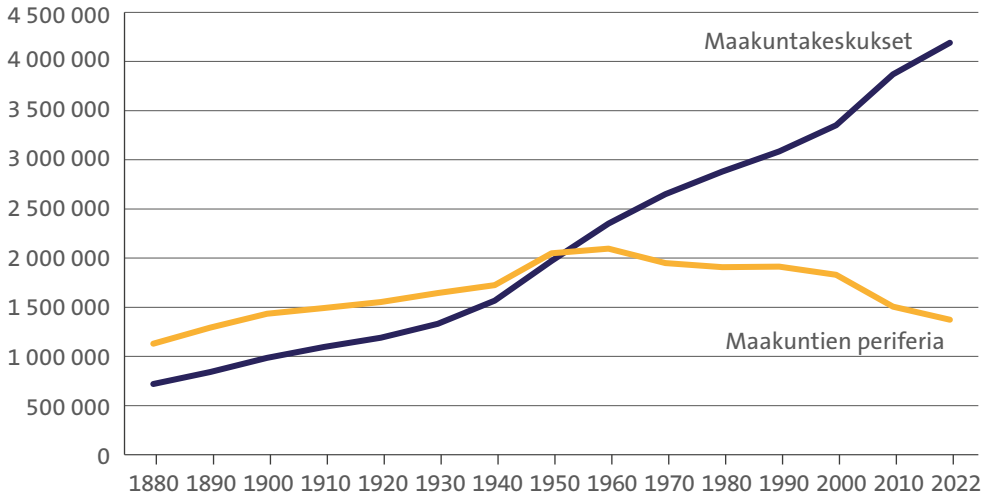
Väestötietojen avulla voidaan katsoa aluekehityksen pitkää linjaa. Kuviossa 1 kehitystä on katsottu vuodesta 1880 lähtien karkeasti siten, että on eroteltu nykymaakuntien keskusseudut ympäröivistä alueista eli reuna-alueista ja verrattu näiden kahden alueryhmän kehitystä. Taustalla on nykyinen seutukuntaluokittelu. Väestöaineisto vuoteen 2004 saakka on peräisin Pasi Mäkelän (2006) pro gradusta, uudempi aineisto on kerätty ja yhdistetty väestötalustoista.

Kuvio 1 osoittaa alueellisen keskittymisen pitkän trendin. Keskittyminen kiihtyi selvästi sotien jälkeen 1950-luvulla. Toinen kiihdytysvaihe alkoi 1990-luvun syvän laman jälkeisessä nopeassa kasvussa – vain Helsingin seutu yhdessä viiden muun yliopistoseudun kanssa kasvoi – tasoittuakseen hieman 2000-luvulla. Kehityksen seurauksena 75 prosenttia suomalaisista asui maakuntien keskusseuduilla ja 25 prosenttia reuna-alueilla vuonna 2022, kun tarkastelun lähtövuonna 1880 keskuksissa asui 39 prosenttia ja reuna-alueilla 61 prosenttia. Helsingin seutukunnassa asuu tällä hetkellä 29 prosenttia suomalaisista, kun vuonna 1880 siellä asui alle viisi prosenttia väestöstä.

Miksi keskittymistä tapahtuu?

Suomen Liikemiesten Kauppaopiston opettaja Väinö Wallin (myöh. Voionmaa) kirjoitti Suomen talusmaantieto-kirjassaan jo 1900-luvun alussa seuraavasti (Wallin 1905, 48):

Jo kaupunkien olemassaolo todistaa korkeampaa kehitystä. Voimainsa keskittämisen kautta saavat kaupunkilaiset myöskin välttämättä väestön koko elämään suuremman vaikutuksen kuin hajallansa elävät maalaiset.

Kuvio 1. Väestökehitys maakuntien keskusseudunnissa ja niiden ympäristössä 1880–2022.

Alueellisen keskittymisen teoriaa kehiteltiin 1950-luvulla. Aluekasvun kumulatiivista, kasautuvaa luonnetta teoretisoivat muun muassa taloustieteilijät Gunnar Myrdal (1957) ja Albert O. Hirschman (1958). 1990-luvulla amerikkalaisen ekonomistin Paul Krugmanin (1991a; 1991b) johdolla kehitettiin ”uutta talusmaantiedettä” (*New Economic Geography, NEG*), jonka ansiona oli mallintaa kumulatiivisen kausaation prosessit ja systematisoida tarkastelut.

NEG:n keskeisen sanoman mukaan aluekehitys on väistämättä keskittävää. Taustalla ovat itse itseään vahvistavat voimat, joiden seurauksena kehitys kerran liikkeelle lähdettyään myös etenee nopeasti. Kehityksen lopputuloksena on muutaman vahvan alueen muodostama talous.

Miksi toisista alueista tulee vahvoja ja toisista ei? Ei niinkään sen takia, että eri sijaintipaikat luonnostaan tarjoaisivat erilaiset kehitysedellytykset, vaan kasautuvien, kasvaviin tuottoihin nojautuvien kehitysprosessien takia. Nämä prosessit johtavat siihen, että ”hyvä-onniset”, pienen alkuedun omanneet tai saavuttaneet alueet lyövät laudalta monilta lähtöominaisuuksiltaan samanlaiset alueet. Kehitystä on havainnollistettu ”*first nature*”- ja ”*second nature*”-termein (Krugman 1993; Ottaviano & Pinelli 2004). Alueet voivat erota esimerkiksi luonnon- ja sääolojensa puolesta, mutta tällaiset ”*first nature*”-erot eivät selitä alueiden välisiä dramaattisia kehityseroja, vaan

niitä selittävät talouden toiminnan vuorovaikutteisuutta kuvaavat voimat, ”*second nature*”-edut.

Teorian mukaan keskittävä alueellinen kehitys voimistuu merkittävästi elinkeinorakenteen kehityksessä alkutuotannosta teollisuuden ja palveluihin. Keskittävät prosessit käynnistyvät teollistumisasteen ylittäessä kriittisen pisteen ja kasautuvaa kasvua tukeva rakenne pyrkii säilymään, vaikka olosuhteet muuttuisivat sellaisiksi, jossa kasautumista ei vielä tapahtuisi.

Kehitys on pitkälle ”lukkiutunut” niiden alueiden hyväksi, joilla kehitys on lähtenyt liikkeelle. Tässä mielessä ”historia” vaikuttaa. Monien kasvualueiden taustalla ovat alkuaan pienet edut sijaintitekijöissä tai vähäpätöisiltäkin näyttäneet tapahtumat niiden historiassa. Kumulatiivisen kausaation seurauksena kasvuun päässeiden alueiden kehitys on nopeaa, jolloin pienet erot kääntyvät ennen pitkää suuriksi.

Paitsi historia myös positiiviset odotukset voivat tukea alueen kasvua – ja käynnistääkin sen (Krugman 1991b). Odotukset tulevasta kehityksestä vaikuttavat taloudelliseen käyttäytymiseen. Kun alue koetaan kehittyväksi, yritysten kannattaa investoida alueelle ja ihmisten muuttaa sinne. Positiivisten odotusten generoimat pääoma- ja työvoimavirrat vievät alueen kehitystä kiihtyen eteenpäin. Odotukset täyttävät itse itseään.

Keskittyminen tuottaa kasautumis- eli agglomeraatiohyötyjä, jotka johtavat kasvavaan

tuottavuuteen. Tuottavuuden nousun ansiosta aluetaloudet menestyvät kilpailussa entistä paremmin. ”Productivity isn’t everything, but in the long-run it is almost everything”, kirjoitti Paul Krugman (1992, 11). Ekonomistit Stuart Rosenthal ja William Strange (2003) esittivät jo kaksikymmentä vuotta sitten kirjassaan *Handbook of Urban and Regional Economics* empiirisen tutkimuksen havaintoja keskittymisen vaikutuksista. Niiden mukaan esimerkiksi kaupungin koon kaksinkertaistuksessa alueen tuottavuus kohoaa 3–8 prosenttia.

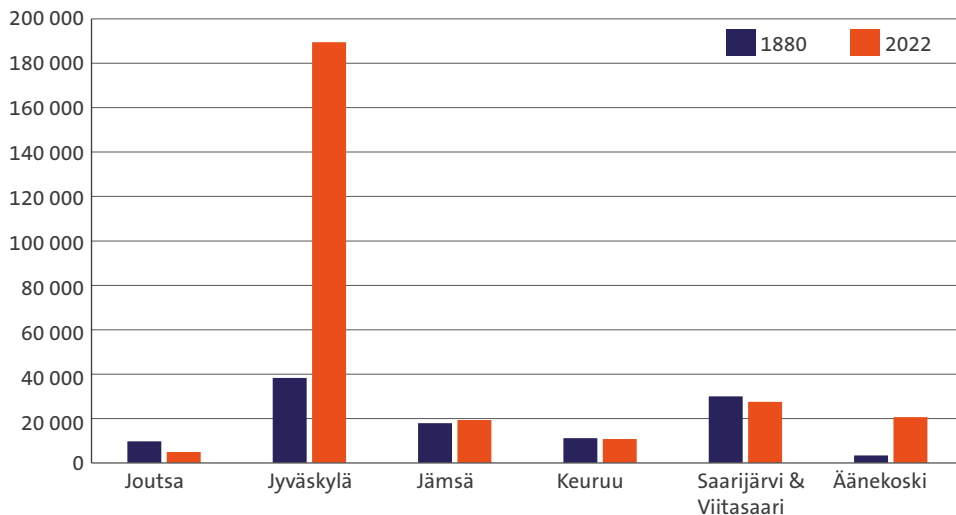
Tapaus Jyväskylä

Jyväskylän seudun kehitys Keski-Suomessa on hyvä esimerkki alueellisen kasvun etenemisestä ja sen tärkeistä tekijöistä. Kuvio 2 kertoo Keski-Suomen seutukunnissa toteutuneesta väestökehityksestä vuodesta 1880 vuoteen 2022. Jyväseudulla asui noin 38 000 ihmistä vuonna 1880. Pohjoisen Keski-Suomen Saarijärven-Viitasaaren seutu oli lähes yhtä suuri. Tällä hetkellä se samoin kuin muut Keski-Suomen seudut ovat väestömäärällä mitaten suunnilleen samankokoisia kuin periodin alussa. Äänekosken seutukunta on kasvanut hie-man alueelle sijoittuneen teollisuuden seurauksena. Muuten väestökasvu on keskittynyt yhdelle ja vain yhdelle seudulle, Jyväskylään.

Kasvuun tarvitaan sekä reaalityaloudellista pohjaa että positiivisia odotuksia. Alueen positiivisen kasvukierteen takana voi olla alkuaan pieniä asioita, onnekkaita sattumia. Jyväskylä oli hyvien vesiliikenneyhteyksien äärellä ja sille myönnettiin kaupungin arvo 1800-luvun alkupuolella.

Hyvin saavutettavalla Jyväskylällä oli ”first nature” -etuja puolellaan, mutta ratkaisevaa olivat ”second nature” -etujen syntyminen ja kehittyminen. Jyväskylän kasvun siemeniä kylvettiin 1800-luvulla, kun piirilääkäri Wolmar Schildtin myötävaikutuksella kaupunkiin perustettiin suomenkieliset oppikoulut ja suomenkielinen seminaari. Ajatus omasta yliopistosta syntyi jo tuolloin ja toteutui vaiheittain 1900-luvun kuluessa. Kielikuva Jyväskylästä Suomen Ateenana jäi kollektiivisena suomalaisten mieliin. Kaupunki oli pitkään leimallisemmin koulukaupunki kuin teollisuuskaupunki.

Teollisuus kehittyi myös osin onnekaasti. Kaupunkiin oli syntynyt pienimuotoisempaa teollisuutta jo 1900-luvun vaihteessa, mutta ratkaisevaksi muodostui puunjalostusteollisuuden synty sekä vuonna 1925 tehty päätös sijoittaa valtion kivääritehdas sijainniltaan edulliseen Jyväskylään ja myöhempi päätös 1930-luvun lopulta sijoittaa myös tykkitehdas Jyväskylään. Jyväskylää pidettiin strategisesti erittäin sopivana ja siellä uskottiin myös järjestävän asetetaan työväkeä tyydyttäviä asuntoja (Mänttari ym. 2003).

Kuvio 2. Keski-Suomen seutukuntien väestö 1880 ja 2022.

Kivääritehtaan vahva sijoitusvaihtoehto oli pitkään toinen keskisuomalainen kunta, Keuruu. Jos tehdas olisi sijoitettu sinne, Keski-Suomen kehitys olisi ollut erilainen. Kontrafaktuaalisessa ajatusleikissä Keuruu olisi vahvistunut kasvavan metalliteollisuuden myötä ja kenties myös kilpaillut Jyväskylän kanssa. Mutta Jyväskylä jo tuolloin kehittyneenä kaupunkina veti viime hetkellä pidemmän korren. Päätökseen vaikutti myös sattuma.

Aseteollisuus ja siitä kehittynyt traktori- ja paperikoneteollisuus vetivät Jyväskylää vauhdilla eteenpäin. Koulutusta ja osaamista painotettiin alueen kehityksen avaintekijänä. Vanhaan tukeutuen alueen kehityspolku otti onnistuneesti uutta suuntaa 1980- ja 1990-luvuilla, kun kaupunki ja yliopisto hakivat vetoa muun muassa informaatioteknologiasta. Jyväskylä saavutti asemansa eräänä maan halutuimpana asuin- ja opiskelupaikkana.

Aluekasvun eri elementit ovat työskennelleet Jyväskylän hyväksi. Onnistuneet varhaiset päätökset johtivat kaupungin suotuisalle kasvu-uralle. Varhaisten päätösten taustalla osin olivat Jyväskylän edullinen sijainti ja osin sattumat. Kasautuva kehitys sekä positiiviset mielikuvat ja odotukset ovat vahvistaneet kasvukierrettä.

Onko urbanisaatio heittänyt tummenevaa varjoa ympäriöville alueille?

Kasautumishyödyt ilmenevät kasvavana tuottavuutena ja luovat kilpailukykyä kasvualueilla ja koko taloudessa. Mutta miten keskusten kasvu näkyy syrjäisillä maaseutualueilla: vetääkö kasvu niitä mukanaan vai kärsivätkö ne tästä? Tästä on keskusteltu paljon (Myrdal 1957; Hirschman 1958; Lehtonen 2015).

Taloushistoriallinen tutkimus kaupungistumisen vaikutuksista ympäröivien alueiden kehitykseen jakaa Suomen kehityksen kolmeen osaan (Tervo 2020). Ennen sotia maakuntien keskuskaupunkien seudut kasvoivat rinta rinnan ympäröivän maaseudun kanssa, sotien jälkeen ”kaupungistumisen varjo” nousi vähitellen esille, ja noin 1970-luvulta lähtien nopeasti kasvaneet maakuntien keskukset ovat alkaneet syödä reuna-alueidensa kasvua. Kaupunkiseudut loistavat yhä voimakkaampina kiintotähtinä samalla kun kaupungistumisen varjo ympäristöön tummentuu. Seutuistumiskehityksen myötä (Vartiainen 2016) kaupunkien välittömässä läheisyydessä sijaitsevat maaseutualueet hyötyvät kasvukesuksista, mut-

ta kauempana sijaitseville reuna-alueille erityisesti isoilla ja nopeasti kasvaneilla maakuntakeskuksilla on ollut negatiivisia vaikutuksia. Näitä kasvun katvealueita on paljon Suomen kaltaisessa harvaanasutussa ja pitkien etäisyyksien maassa.

Keskittymisen analyysia vuodesta 1990 lähtien

Taulukko 1 jatkaa edellistä tarkemmin väestökehityksen tarkastelua ajanjaksolla 1990–2022 Tilastokeskuksen StatFin-tietokannasta kerättyjen ja yhdistettyjen seutukuntapohjaisten tietojen avulla. Suomen seutukunnat on jaettu kuuteen luokkaan, joista neljä ensimmäistä ovat erityyppisiä kaupunkiseutuja ja kaksi jälkimmäistä kuuluvat maaseutuun. Seutukuntien tyypittely perustuu Aluekehittämisen konsulttitoimisto MDI:n (2016) tutkimukseen, jossa taustalla on Perttu Vartiainen (1995) kaupunkiverkkoanalyysit.

Viimeisten vuosikymmenien aikana kaupungistuminen on ollut nopeaa. Etenkin Helsingin seutu, mutta myös monipuoliset korkeakoulu-kaupungit ovat lisänneet huomasti asukasmääräänsä. Laajan metropolialueen väestömäärä on kasvanut 40 prosenttia ja monipuolisten korkeakouluseutujen väestö 21 prosenttia vuodesta 1990, kun kasvu koko maassa oli 11 prosenttia. Suomi elää yhä vahvemmin suurten kaupunki-seutujensa kautta.

Muissa paitsi näissä kahdessa seutukuntaryhmässä väestö on vähentynyt. Myös ne ”maakuntaveturit”, joissa ei ole yliopistoa, ovat menettävällä puolella. Kakkos- ja pikkukaupunkien väestömäärä on vähentynyt jo 15 prosenttia.

Maaseudulla väestötappiot ovat suurimmat. Taajaan asuttujen ja maaseutumaisten seutujen välillä ei ole kovin suurta eroa – kumpikin ryhmä on menettänyt yli viidesosan vuoden 1990 väkimäärästään.

Alueiden välisen muuttoliikkeen rooli

Muuttoliikkeellä on suuri rooli aluekehityksessä. Totunnainen mielikuva on, että kaupungit, erityisesti Helsingin seutu, vetävät koko ajan suuria määriä muuttajia maaseudulta. Tulomuutto totta kai on merkityksellinen tekijä aluekasvun kannalta, mutta vielä tärkeämpää on se, että alueelta ei muuteta pois. Pieni lähtömuutto on avainase-

Taulukko 1. Väestökehitys seuturyhmittäin vuosina 1990–2022

Seutukuntatyyppi (seutukuntien lukumäärä)	Väestömäärä 2022 (tuhansia)	Muutos 1990– 2022 (%)
A Laaja metropolialue (4)	1 812	40
B Monipuoliset korkeakoulupaikkakunnat (10)	2 063	21
C Maakuntaveturit (8)	554	-6
D–E Kakkos- ja pikkukaupungit (14)	559	-15
M1 Taajaan asuttu seutu (14)	281	-23
M2 Maaseutumainen seutu (19)	300	-24
Suomi	5 564	11

massa seutukunnan kasvuprosessissa – pitovoima ratkaisee (Tervo 2019). Kasvavilla alueilla lähtömuutto jää pienemmäksi kuin taantuvilla tai paikallaan polkevilla. Myös maaseudun seutukuntiin kohdistuu tulomuuttoa, mutta kaupunkialueita muutetaan pois selvästi vähemmän kuin maaseudulta.

Nopeimmin kasvanut Helsingin seutu on pysynyt lisäämään väkimääräänsä ennen kaikkea sen vuoksi, kun sieltä ei muuteta pois. Toisin kuin yleisesti ajatellaan Helsingin seudulle muutto on sen väestömäärään nähden pientä. Tulomuuttoaste on pysytellyt pienenä, mutta kun lähtömuuttoaste on vielä pienempi, Helsingin seutu on vuodesta toiseen hyötynyt maan sisäisestä muuttoliikkeestä.

Vuosia 2000–2016 koskevat laskelmat osoittavat tämän hyvin (Tervo 2019). Laajalla metropolialueella väestöön suhteutettu tulomuuttajien määrä oli keskimäärin 2,5 prosenttia vuodessa ja lähtömuuttajien vastaava 2,2 prosenttia. Nettomuuttovoitto Helsingin seudulla oli näin keskimäärin +0,3 prosenttia vuodessa ajanjaksolla 2000–2016, mikä oli suurinta eri seuturyhmistä. Sekä lähtö- että tulomuuttoasteet ovat olleet kaikissa muissa seuturyhmissä samalla periodilla korkeammat kuin laajalla metropolialueella. Monipuolisilla korkeakouluseuduilla ne olivat +3,3 prosenttia ja -3,1 prosenttia. Myös maaseudun tulomuuttoasteet ovat olleet yli kolmen prosentin eli niillekin muutettiin väestömäärän nähden enemmän kuin Helsingin seudulle. Maaseutu on me-

nettänyt väkeään poismuuton takia. Maaseudulla lähtömuuttoasteet ovat nousseet lähes neljään prosenttiin.

Koronapandemian vaikutus muuttoliikkeeseen

Koronapandemia vaikutti vahvasti muuttoliikkeeseen (Lehtonen 2022). Etätyömahdollisuuden äkillinen kasvu käynnisti prosessin, jossa ihmisiä hakeutui pois työpaikkojensa sijaintipaikoilta omien preferenssiedensä mukaisille asuinseuduille. On tiedetty, että kausittain kasvavilla alueilla on suuri merkitys aluerakenteessa (Lehtonen ym. 2020), mutta koronapandemian seurauksena ilmiö on vahvistunut pysyvyyden suuntaan: työn tekijöitä muuttaa itselleen mukavimmille alueille (Lehtonen 2022). Voivatko työpaikat tämän seurauksena ajan myötä seurata myös ihmisiä?

Vuoden 2016 jälkeen Tilastokeskus ei ole enää tuottanut tietoa seutukuntien välisistä muuttovirroista. Maakuntien välistä muuttoliikettä koskevat tiedot koronavuosilta 2020–2022 kertovat, että vahvimpana koronavuonna 2021 Uusimaa koki ensimmäistä kertaa muuttotappiota poismuuton huomattavan kasvun seurauksena. Uudenmaan nettomuuttotappio oli -0,2 prosenttia.

Uudenmaan lähtömuutto oli edelleen suhteellisesti alhaisinta maakunnista, mutta se kasvoi selvästi koronapandemian aikana. Työpaikan sijainnin merkitys kotipaikan valinnassa väheni. Etätyömahdollisuuden seurauksena muuttamisesta tuli vaihtoehto monille. Pääkaupunkiseutulaisten asuinpaikkamahdollisuudet laajenivat ja pehmeiden vetovoimatekijöiden merkitys kasvoi. Helsingin seudulta lähtijöitä houkuttelivat monentyyppiset alueet. Jotkut lähtivät Lappiin, toiset pienempiin kaupunkeihin tai suurempien kaupunkien kupeessa sijaitseviin kuntiin. Määrällisesti suurimpia hyötyjiä olivat Tampere ja Kuopio.

Vuoden 2022 kuluessa yhteiskunta on palannut hiljalleen normaalioloihin. Rajoitukset purettiin. Etätyömahdollisuus säilyi silti monilla työpaikoilla. Muuttoliikkeen ennakkotiedot vuodelta 2022 kertovat tasoittumisesta. Uusimaa oli jälleen muuttovoittolinen. Tosin muuttovoitto oli vain viidesosa siitä, mitä Uudenmaan vuosittainen muuttovoitto oli ollut keskimäärin 2000-luvulla ennen koronapandemiaa. Maakuntien välisten muuttovirtojen tilastot kertovat Uudenmaan kokeneen muuttotappiota pe-

räti 12 maakunnan kanssa vuonna 2021. Vuonna 2022 se menetti väestöään edelleen seitsemälle maakunnalle. Esimerkiksi Lappi oli yksi näistä muuttovoittoa Uudeltamaalta saaneista maakunnista.

Viime vuosien muuttoluvut enteilevät alueiden välisen muuttoliikkeen uusista tuulista, vaikka vuoden 2021 tilanteesta onkin jossain määrin palattu aikaisempaan. Työpaikkojen tarjonta ei ohjaa täysmääräisesti maan sisäistä muuttoa. Suomesta tehdyt analyysit ovat osoittaneet, että ihmiset ovat keskimäärin seuranneet työpaikkoja (Tervo 2016; Østbye ym. 2018). Tässä on ollut kuitenkin ajallista vaihtelua. Erityisesti taloudellisen kasvun aikana korkeasti koulutetut, luovat ihmiset määrittävät kehityksen suuntaa, sillä työpaikat seuraavat heitä (Florida 2002; Henderson 2010). Alueellinen kilpailukyky edellyttää saavutettavuuden ohella ylivertaisuutta (jossain), innovaatioita ja osaamista. Tämä kehitys ponnistaa ennen kaikkea luovista ihmisistä, jotka hakevat miellyttäviä elinympäristöjä. Työpaikat seuraavat heitä.

Tulo- ja hyvinvointierojen kaventuminen alueiden kesken

Edellinen aluelähtöinen tarkastelu kertoo maantieteellisen tasapainon muuttuneen voimakkaasti kaupungistumisen myötä. Eri alueilla asuvien ihmisten hyvinvoinnin ja elinolojen kehittyminen ei kuitenkaan viittaa alueellisen tasapainon järkkymiseen.

Ihmislähtöisessä tavassa määrittää alueellinen tasapaino oletuksena on, että ihmiset hakeutuvat asumaan paikkaan, jossa heidän hyvinvointinsa on suurin. Jos toisaalla on parempi, sinne muutetaan. Alueellinen tasapaino vallitsee, kun kukaan ei voi parantaa hyvinvointiaan muuttamalla toisaalle. Ihmisten sijoittuminen kuvaa likimääräisesti alueellista tasapainoa. Havaitut alue-erot kertovat suoraan ihmisten preferensseistä. Työpaikkojen puutetta tai alhaisempia tuloja korvaavat esimerkiksi halvempi asuminen ja liikkuminen tai muuten mukava elinympäristö ja tutut ihmiset.

Aki Kangasharjun väitöskirja (1998) kertoi, että asukaskohtaisilla tulotasoilla mitaten tuloerot kaventuivat seutukuntien välillä yli kahden prosentin vuosivauhdilla ajanjaksolla 1934–1993. Rikkaimman ja köyhimmän seutukunnan välinen ero oli yli kymmenkertainen 1930-luvul-

la, kun 1990-luvulla se oli enää kaksinkertainen. 1980–1990-luvuilla konvergenssin todettiin – tai ainakin epäiltiin – heikenneen ja jopa kääntyneen divergenssiksi (Kangasharju & Pekkala 2004; Enflo 2014). Uusin, vuoteen 2013 päättyvä analyysi kuitenkin kertoo alueiden välisten tuloerojen konvergoineen seutukuntatasolla myös tuolloin (Tuomaala 2016).

Tuloerojen kehitys 2000-luvulla

Viime vuosien alueiden välisten tuloerojen kehitystä voidaan karkeasti tarkastella StatFin-tietokannasta kerättyjen ja koottujen tietojen avulla (taulukko 2). Vuonna 2020 alueen suorituskyky ja samalla sen vaurautta ja hyvinvointia kuvaava bruttokansantuote asukasta kohden laskettuna on 1,6–1,7 kertaa korkeampi Helsingin metropoliseudulla maaseutualueisiin verraten. Maaseudun erot muihin kaupunkiryhmiin ovat jo selvästi pienemmät. Esimerkiksi monipuolisten korkeakoulupaikkakuntien bkt/asukas-indeksiluku 92 on vain jonkin verran suurempi kuin taajaan asuttujen seutujen luku 77 tai maaseutumaisen seudun luku 74.

Alueiden väliset bkt/asukas-erot ovat merkittäviä, mutta eivät kansainvälisessä vertailussa suuria. Alueellisen tasapainon kannalta positiivista on, että erot näyttäisivät hieman supistuneen 2000-luvulla samaan aikaan kun kaupungistuminen on jatkunut voimakkaana. Metropolialueella bkt/asukas-indeksi on pienentynyt jonkin verran ja vastaavasti kummassakin maaseudun seuturyhmässä indeksit ovat nousseet selvästi. Osaltaan tähän on vaikuttanut myös asukkaiden väheneminen maaseudulla. Huolestuttavaa on, että kakkos- ja pikkukaupunkien ryhmässä tulonmuodostus on selvästi laskenut koko maahan verraten. Paitsi väestökadosta tämä kertoo yrityskuolemista ja -siirtymistä.

Käytettävissä olevat tulot kuvaavat suoraan eri alueilla asuvien ihmisten tuloeroja. Kansantalouden sisällä tapahtuvat tulonsiirrot tasoittavat paitsi yksilöiden myös alueiden välisiä tuloeroja. Tästä on joskus käytetty termiä ”suuri aluepolitiikka”. Valtionosuus- ja tulontasausjärjestelmien seurauksena kotitalouksien käytettävissä olevien tulojen erot alueiden kesken ovat melko pieniä. Metropolialue pysyy kärjessä. Siellä kotitalouksien käytettävissä olevat tulot ovat noin viidenneksen korkeampia kuin maaseutumaisilla seuduilla

Taulukko 2. Seuturyhmittäiset tuloerot

Seutukuntatyyppi (seutukuntien lukumäärä)	Bkt/asukas (Suomi = 100)		Käytettävissä olevat tulot kotitaloudessa ¹ (Suomi = 100)	
	2000	2020	2000	2020
A Laaja metropolialue (4)	135,1	127	118,2	113,8
B Monipuoliset korkeakoulupaikkakunnat (10)	90,2	90,9	93,3	94,9
C Maakuntaveturit (8)	91,8	91,9	89,6	92,4
D–E Kakkos- ja pikkukaupungit (14)	97,3	80,8	91,9	92,6
M1 Taajaan asuttu seutu (14)	61,1	77,4	85,4	90,5
M2 Maaseutumainen seutu (19)	61,8	74,4	85,9	90
Suomi	100	100	100	100

¹ Kotitalouden käytettävissä olevat rahatulot kulutusyksikköä kohden (= ekvivalentti tulo)

asuvilla. Muiden alueryhmien väliset erot jäävät pieniksi.

Kotitalouksien käytettävissä olevissa tuloissa on myös tapahtunut kaventumista 2000-luvun kuluessa eri alueryhmien välillä. Merkittävä havainto liittyy jälleen kakkos- ja pikkukaupunkien ryhmään: vaikka asukasta kohden laskettu bruttokansantuote näillä seuduilla oli pudonnut, asukkaiden käytettävissä olevat tulot eivät sitä olleet tehneet. Hyvinvointivaltion mekanismit toimivat.

Taulukko 2 kertoo alueellisten tuloerojen suurista linjoista, mutta luonnollisesti taulukon keskiarvolukuihin liittyy suurta hajontaa. Kaikissa ryhmissä on niin hyvin kuin huonosti pärjääviä. Esimerkiksi metropolialueen väestönkasvun ja vaurauden taustalta löytyy monenlaisia väestörakenteen, segregaaation sekä köyhyyden ja toimeettomuuden haasteita (Vaattovaara 2018).

Asuminen on suurin yksittäinen erä kulutuksessa. Keskimäärin sen osuus kulutusmenoista on 29 prosenttia, pienituloisilla jo 40 prosenttia (Reijo 2018). Kalliimpi asuminen tasoittaa eroja alueiden välillä. Vanhojen asuntojen neliöhinnat ovat metropolialueella selvästi muuta maata korkeampia. StatFin-tietokannan tilastotietoja yhdistellen on laskettavissa, että keskimääräinen neliöhinta metropolialueella oli 4 106 euroa vuonna 2021, kun maaseutumaisilla seuduilla se jäi vaajaan neljännekseen siitä, noin 1 000 euroon. Myös muiden korkeakoulupaikkakuntien ryhmässä asuntojen hinnat olivat vain keskimäärin 55 prosenttia Helsingin seudun hinnoista. Nämä luvut osaltaan kertovat vaikeudesta muuttaa suurille kaupunkiseuduille ja erityisesti Helsingin seu-

dulle tilanteissa, joissa omasta asunnosta halutaan luopua ja ostaa uusi tuloalueelta.

Ajanjaksolla 2010–2021 erot vanhojen asuntojen hinnoissa vain kasvoivat alueiden välillä. Neliöhinnat nousivat metropolialueella 37 prosenttia, kun maaseudulla ja pienimpien kaupunkien ryhmässä hinnat pysyivät ennallaan tai laskivat lievästi. Korkeakouluseuduilla asuntojen hinnat nousivat 27 prosenttia. Asuntomarkkinoiden käänne vuoden 2022 loppupuolella laskevina hintoineen saattaa jossain määrin muuttaa alueiden välistä tilannetta, mutta sen vaikutukset nähdään vasta tilastotietojen valmistuttua.

Tilastotiedot asuntokauppojen lukumääristä kertovat, että kaupankäynti keskittyy metropolialueelle ja muille korkeakouluseuduille, joissa asuntokauppojen osuus on ollut yli 80 prosenttia. Maaseudulla asuntokauppojen osuus jää kummasakin seuturyhmässä yli kaksi kertaa pienemmiksi kuin mitkä ovat niiden väestöosuudet. Asuntokauppa ei käy – vanhoista ei pääse eroon, vaikka muutto olisi tapahtunut tai muuttotarvetta olisi. Ja jos pääseeekin, hinnat ovat pohjassa. Asuntomarkkinat ovat jäykistämässä työmarkkinoiden toimintaa.

Missä aluekehityksessä mennään nyt?

Maailmanpankki (World Bank 2009) julkaisi jokin aika sitten raportin *Reshaping Economic Geography*, jonka keskeinen viesti oli se, että taloudellinen kasvu etenee epätasaisesti, mutta kaikki voivat silti pysyä kehityksessä mukana.

Suomessa nopeasti edennyt kaupungistuminen ei ole johtanut suuriin tulo- tai hyvinvointieroihin. Erityyppisillä alueilla bkt/asukas-erot ovat suurehkot, mutta ne ovat tasoittuneet. Kotitalouksien käytettävissä olevat tuloerot alueryhmien välillä eivät ole suuret. Alueiden välisiä elintasoeroja tasoittavat myös asumiskustannukset liikkumiskustannusten ohella, jotka ovat suurilla kaupunkiseuduilla, erityisesti metropolialueella selvästi korkeampia kuin muualla maassa.

Sopeutusprosessit alueiden välillä hidastavat alueelliseen tasapainoon pääsyä. Asuntomarkkinoilta seuraavat liikkuvuuden esteet horjuttavat alueellista tasapainoa ja aiheuttavat eroja hyvinvoinnissa alueiden välillä ja edelleen yhteiskunnallista hyvinvointitappiota. Toisaalta asuntojen väliset hintaerot myös tasoittavat alueiden välisiä hyvinvointieroja.

Kaupungistumisen seurauksena maantieteellinen tasapaino on kärsinyt. Useimmat ihmiset kuitenkin arvostavat, jos taloudellinen toimeliaisuus säilyy maan kaikissa osissa. Maantieteellinen moninaisuus on siinä mielessä julkishyödyke. Esimerkiksi Ylen (2018) mielipidekyselyn mukaan 80 prosenttia vastaajista haluaa koko maan säilyvän asuttuna.

Maantieteellinen moninaisuus on myös yksityishyödyke, sillä ihmiset haluavat valinnan mahdollisuuksia asuinpaikkansa suhteen. Monet haluaisivat etsiä asuinpaikkansa laajasta joukosta, mutta työn ja toimeentulon takia valintajoukko saattaa supistua vain muutamaan kaupunki-seutuun, usein vain Helsingin seutuun. Orastavana trendinä on prosessi, jossa koulutetut, luovat ihmiset hakevat mukavaa elinympäristöä ja työpaikat seuraavat, mikä saattaa pitkällä aikavälillä suunnata alueellista tasapainoa uudelleen myös maantieteellisesti. Jos kehitys etenee tähän suuntaan, Suomen kulkeminen puhdasta metropolivaltiota kohti ei näytä todennäköiseltä.

Hyvinvointi-Suomi tarvitsee sekä vahvoja, kasvatushyötyihin nojaavia kaupunkitalouksia että elävien kylien maaseutu-Suomea. Niin kaupunki- kuin maaseutupolitiikka kaipaa uutta ajattelua. Osaaminen, innovaatiot ja kasvuyritykset ovat kehityksen moottoreita. Kriittisinä tekijöinä on sellaisen tavoitteita palvelevan ja toimivan kilpailukyky- ja innovaatiopolitiikan arsenaalin löytäminen, jonka avulla erityyppisten aluetalouksien koko potentiaali saadaan käyttöön. Reuna-alueiden kehityksessä mukana pysymisen kannalta tärkeä kysymys liittyy verkostoitumiseen ja positiivisten sykäysten siirtymiseen ydinalueilta myös niille.

Kaupungistumiskehitys jatkuu politiikasta riippumatta, mutta politiikka on silti tärkeää. Nykyisellä koneistolla voi olla vaikeuksia riittävän hyvin vastata kaupungistumisen ja hyvinvointiyhteiskunnan haasteisiin (Vaattoavaara ym. 2021).

KIRJALLISUUS

Enflo, Kerstin (2014) Finland's regional GDPs 1880–2010: estimates, sources and interpretations. Lund Papers in Economic History No. 135. Lund: Lund University.
Florida, Richard (2002) The rise of the creative class. New York: Basic Books.
Henderson, Vernon (2010) Cities and development. *Journal of Regional Science* 50, 515–550.
Hirschman, Albert O. (1958) The strategy of economic development. New Haven: Yale University Press.
Kangasharju, Aki (1998) Regional economic differences in Finland: variations in income growth and firm formation. Helsinki: Pellervo Economic Research Institute Publications 17.

Kangasharju, Aki & Pekkala, Sari (2004) Increasing Regional Disparities in the 1990s; The Finnish Experience. *Regional Studies* 38, 3.
Krugman, Paul (1991a) Increasing returns and economic geography. *Journal of Political Economy* 9, 483–499.
Krugman, Paul (1991b) Geography and trade. Cambridge: The MIT Press.
Krugman, Paul (1992) The Age of Diminished Expectations. Cambridge: The MIT Press.
Krugman, Paul (1993) First nature, second nature, and metropolitan location. *Journal of Regional Science* 33, 129–144.
Lehtonen, Olli (2015) Työpaikkojen kasvualueiden

- potentiaaliset leviämis- ja supistumisvaikutukset Suomessa. *Terra* 127 (2), 67–81.
- Lehtonen, Olli & Kotavaara, Ossi & Muilu, Toivo & Vihinen, Hilkka & Huovari, Janne (2020) Kausiväestö moninaistaa kuvaa aluerakenteen kehityksestä Suomessa. *Terra* 132 (2), 69–84.
- Lehtonen, Olli (2022) Koronapandemia muutti nettomuuttoliikkeen maantieteellistä kuvaa Suomessa. *Terra* 133 (3), 155–160.
- Loikkanen, Heikki & Laakso, Seppo (2016) Tiivistyvä kaupunkikehitys. Keskustelualoite, Helsinki: Tehokkaan Tuotannon Tutkimussäätiö.
- MDI Aluekehittämisen konsulttitoimisto (2016) Alueprofiilit 2016. Vaasa: Oy Fram Ab.
- Myrdal, Gunnar (1957) *Economic theory and underdeveloped regions*. London: Duckworth.
- Mäkelä, Pasi (2006) Maakuntien ja niiden keskusten väestön kehitys ja sijoittuminen vuosina 1880–2004. Pro gradu, Jyväskylän yliopisto.
- Mänttari, Jarkko & Hyytinen, Timo & Niskanen, Hannu (2003) Kivääritehtaan tarina. Jyväskylä: Minerva.
- Ottaviano, Gianmarco & Pinelli, Dino (2004) The challenge of globalization for Finland and its regions: the New Economic Geography perspective. Helsinki: Prime Minister's Office, Publications 24.
- Reijo, Marie (2018) Monta tapaa mitata asumismenoja – Kotitalouksien asumiskulutus eriytynyt tuloryhmien välillä. *Tieto & trendit*, Tilastokeskus.
- Tervo, Hannu (2010) Cities, hinterlands and agglomeration shadows: spatial developments in Finland during 1880–2004. *Explorations in Economic History* 47, 476–486.
- Tervo, Hannu (2016) Do People Follow Jobs or Do Jobs Follow People? The Case of Finland in an International Context. *Journal of Regional Analysis and Policy* 46, 95–109.
- Tervo, Hannu (2019) Maassamuutto muovaa Suomea uudennäköiseksi – alhainen lähtömuutto avainasemassa alueen kasvussa. *Talous & Yhteiskunta* 47 (4), 12–18.
- Tuomaala, Eljas (2016) Seutukuntien väliset tuloerot ovat kaventuneet 2000-luvulla. *Tieto & Trendit* 1/2016.
- Vaattovaara, Mari (2018) Kasvava, vaurastuva, kurjistuva ja monimuotoistuva kaupunki on osa suomalaista yhteiskuntaa. Teoksessa *Kaupunkien aikakausi: kaupunkitutkijoiden puheenvuoroja 2020-luvun kaupunkipolitiikasta*. Helsinki: Helsingin kaupungin keskushallinnon julkaisuja 2018, 11: 104–107.
- Vaattovaara, Mari & Joutsiniemi, Anssi & Airaksinen, Jenni, & Wilenius, Markku (2021) Kaupunki politiikassa: Yhteiskunta, ihminen ja ihana kaupunki. Tampere: Vastapaino.
- Vartiainen, Perttu (1995). Kaupunkiverkko. Kuvausjärjestelmän kehittäminen kansallisiin ja kansainvälisiin tarpeisiin. Tutkimusraportti 3. Helsinki: Ympäristöministeriö.
- Vartiainen, Perttu (2016) Kaupungistuminen monivärikuvassa – 20 vuotta kaupunkiverkkotutkimusta. *Yhdyskuntasuunnittelu* 54, 3.
- Wallin, Väinö (1905) Suomen talousmaantieto. Suomen liikemiesten kauppapiston julkaisuja VII. Porvoo: WSOY.
- World Bank (2009) *World Development Report 2009. Reshaping economic geography*.
- Yle (2018) Ylen kysely: neljä viidestä haluaa, että koko Suomi pysyy asuttuna – ja että valtio maksaa viulut. *Yle uutiset* 23.7.2018.
- Østbye, Stein, & Moilanen Mikko & Tervo, Hannu & Westerlund, Olle (2018) The creative class: do jobs follow people or do people follow jobs? *Regional Studies* 52 (6): 745–755.

TIIVISTELMÄ

Hannu Tervo: Kaupungistuminen ja alueiden väliset tuloerot Suomessa

Tämän analyysin keskeinen tutkimuskysymys on, missä aluekehityksessä mennään Suomessa. Analyysissa tarkastellaan suomalaisessa aluekehitystutkimuksessa saatuja tuloksia ja eritellään sekä aluekehityksen pitkää linjaa että sen viimeaikaista luonnetta kahden keskeisen määrittäjän, väestö- ja tulotietojen avulla. Kysymykset ovat: miten yhtäällä kaupungistuminen ja toisaalla alueellisten tuloerojen kehitys on edennyt? Empiirinen analyysi perustuu pääosin Tilastokeskuksen StatFin-tietokannasta poimittuihin, yhdistettyihin ja analysoituihin tietoihin.

Alueellisen keskittymisen eli kaupungistumisen pitkää trendiä tarkastellaan väestötietojen avulla vuodesta 1880 alkaen. Toteutunutta alueellista keskittymistä tulkitaan uuden talousmaantieteen, NEG:n muodostamassa kehikossa. Kehitystä havainnollistetaan yhden esimerkkialueen, Keski-Suomen avulla. Siinä näytetään, miten ja miksi Jyväskylästä runsaan 140 vuoden aikana kehittyi maakunnan valtakeskus.

Aluekehitystä vuodesta 1990 lähtien tutkitaan alue-
luokituksella, jossa Suomen seutukunnat on tyypitelty neljään kaupunki- ja kahteen maaseutuluokkaan. Väestökehityksen analyysi osoittaa Suomen elävän yhä vah-

vemmin suurten kaupunkiseutujensa kautta. Muutto-
liiketietojen analyysi osoittaa pienen lähtömuuton olevan avainasemassa seutukunnan kasvuprosessissa. Nopeimmin kasvanut Helsingin seutu on pystynyt lisäämään vuodesta toiseen väestöään ennen kaikkea seudun vahvan pitovoiman, ei niinkään suuren vetovoiman seurauksena. Koronapandemia vaikutti voimakkaasti alueiden väliseen muuttoliikkeeseen. Lähtömuutto Helsingin seudulta kasvoi niin, että pääkaupunkiseutu ensimmäistä kertaa koki muuttotappiota. Etätyömahdollisuuden nopean kasvun seurauksena ihmisiä on hakeutunut preferenssiensä mukaisille asuinalueille, jonka seurauksena työpaikat voivat vähitellen seurata myös ihmisiä, ei vain päinvastoin.

Aluekehityksen toinen tarina kerrotaan tulotietojen avulla. Kaupungistumiskehityksen rinnalla alueiden väliset tuloerot ovat kaventuneet. Alueiden erot asukasta kohden lasketussa bruttokansantuotteessa ovat merkittävät, vaikka kansainvälisessä mittapuussa eivät suuria. Hyvinvointiyhteiskunnan mekanismien seurauksena erot käytettävissä olevissa tuloissa ovat verraten pienet. Kummankin tulokäsittelyn avulla mitattuina alueiden väliset erot ovat kaventuneet 2000-luvulla. Alueiden välisiä elintasoeroja tasoittavat myös kaupunkien, erityisesti Helsingin seudun korkeat asumiskustannukset.

KIRJOITTAJA

Tervo, Hannu, TTT, emeritusprofessori, Jyväskylän yliopisto (hannu.t.tervo[at]jyu.fi)